

ÉPÜLET ÉS FILOZÓFIÁJA: A STONBOROUGH-WITTGENSTEIN HÁZ

BERTA-SZÉNÁSI PANNA

Összefoglaló: *Wittgenstein építészként olyan célok elérése érdekében dolgozott, amelyeket filozófusként, pontosabban nyelvfilozófusként is megvalósított. Munkásságának egyik legnagyobb, de kevésbé közismert értéke, hogy a rideg, sokszor mérnöki határozottságot mutató esztétikai kijelentései az etika nyelvi környezetének kimondhatatlanságára, szűkszavú természetére tesz utalást.*

Az általa megtervezett épület szintén egyfajta szimbólumrendszerként él a mai nap építészetében is. Képviseli az esztétika, az etika, de még a metafizika egyes kijelentéseit is. A minket körülvevő környezet megváltozik, rátalálunk értékeire és választ adhatunk kérdéseire. Olyan nyelv ez, amely cselekedeteink által jut kifejezésre. Összetett szimbólumrendszer, amely épp a némasága miatt képtelen a hallgatásra.

Tanulmányomban választ keresek arra a kérdésre, hogy Ludwig Wittgenstein filozófiai szemlélete és tervezői gyakorlata valóban a lényeg kimondhatatlanságának problémájára épül. A kimondhatatlanságot jártam körül, azokat a tereket, amelyet a filozófia, etika, esztétika, nyelv, illetve a design tölt be. Közös elemeket kerestem, alapokat, amelyek birtokában az „Én” megtalálja helyét a világban.

Kulcsszavak: *logikai filozófia, etika, esztétika, design, rend*

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

„A világ közepére helyeztelek benneteket, hogy amikor körülnéztek, könnyebben lássátok a létezőket. Olyan létezőnek teremtettelek benneteket, amely se nem égi, se nem földi... hogy magatokat formálhassátok meg és hogy felülkerekedhesetek önmagatokon.”¹

Környezetünk megteremtésekor kevés esetben gondolunk annak mélyebb, szellemi háttérére. A legtöbb esetben kizárólag a funkció által szabott igényeket valósítjuk meg. A kérdés az, hogy ki, mi illetve milyen módon határozza meg ezeket a funkcionális, működési elveket. Az idézett gondolat meglátásom szerint az ember legfontosabb tulajdonságára utal, amely egyben elsődleges feladata, így minden más cselekedetének alapja: önnön maga megformálására.

Írásomban az etika és a design funkciórendszereinek összefüggéseit vizsgálom. Arra kérdésre keresek választ, hogy a design a tárgyalkotáson túl milyen más feladatot lát el a tárgyalkotáson kívül, illetve ezen keresztül miképpen befolyásolja a cselekvő embert, annak etikai szemléletét. Jelen tanulmány eddig megszerzett ismereteim egy részterületét tartalmazza.

Egy konkrét példa segítségével tárja fel a két terület módszereinek közös vonásait. Ludwig Wittgenstein, a 20. század nagyhatású nyelvfilozófusának munkásságára, az etikai nézetek mellet a mérnöki, illetve tervezői szemlélet is hatással volt. Érdeklődési köreinek sokszínűsége, az általa használt kifejezési módszerek egy-egy formáját is meghatározzák. Írásomban egyszerre koncentrálok a két területre: egyrészt a filozófiai gyakorlatra, másrészt a tervezői elméletre. És fordítva: a filozófiai elméletre és a tervezői gyakorlatra. A szavak és jelzőik felcserélésével a hipotézisemet fogalmazom meg: Ludwig

¹ Mirandola, Giovanni Pico: *Az ember méltóságáról*. Vö.: Tatarkiewicz, W. *Az esztétika alapfogalmai*. Budapest: Kossuth Kiadó, 2000, p.9.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

Wittgenstein filozófiai gyakorlata és a tervezői szemlélete közös alapokra épül – a lényeg kimondhatatlanságnak problémájára.

A tanulmány három fő egysége a számomra három legfontosabb gondolati egység felől közelít a design jelensége felé. Az első részben az ember és környezetének sajátos kapcsolódási pontjaira világítok rá a teljesség igénye nélkül. Fontos számomra, hogy a téma feldolgozása hű maradjon Wittgenstein munkásságához, legyen szó filozófiájáról vagy építészetéről. A második szakaszban egy, a téma szempontjából központi fogalom, a rend helyét határozom meg, abban a végtelennek tűnő térben, amelyet egyrészt az „én”, másrészt a design, harmadrészt pedig Wittgenstein értelmezése jelenthet. A harmadik rész egyfajta konklúzióval szolgál, amely az ember és környezete közötti hasonlóságok rendszerét, egy a filozófiában alapfogalomnak tekinthető fogalommal összegzi: azonosság. Eddigi nézeteim szerint, ez a fogalom egyszerre ragadható meg mind emberi, mind bölcséleti, mind pedig alkotói oldalról.

A dolgozat témájának kiválasztásakor nagyban motivált az Osztrák Kulturális Fórum által 2012. évben szervezett *Reconstructing Wittgenstein* című konferenciája, így a téma kidolgozása során nagy hangsúlyt kapott az itt elhangzott előadások megismerése. Ezt egészítettem ki Ludwig Wittgenstein műveivel, illetve ezek hazai interpretációival. A kérdéskör másik részét érintő esztétikai, illetve design vonatkozású könyvek kiválasztásánál dolgozatom kulcsfogalmaihoz leginkább illő témájú köteteket választottam.

Ember és otthon

Minden filozófiai irányzat számára elsődleges problémakör a szubjektum és a valóság találkozásának lehetőségei, illetve körülményei. Úgy gondolom, hogy az ember és a világ kölcsönös formálói egymásnak. Nem lehetséges a folyamat egyoldalú értelmezése. Személyünk valóságot alakító tevékenysége nem más, mint jelek elhelyezése a térben, azaz a világban. Ezek a jelek azáltal, hogy belépnek a valóság keretei közé, úgy már nem kizárólag az „Én” sajátjai. Fennáll a lehetősége annak, hogy mások ezeket a jeleket befogadják,

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

értelmezzék azokat, bizonyos esetekben pedig reagálnak rájuk. Nézetem szerint a jel funkciója, hogy közvetítse az „én” viszonyát a valósághoz, míg a valóság működési rendeltetése sokkal inkább az, hogy megőrizze a számtalan találkozási pont rendszerét a világban. Wittgenstein első főművében erről a jelenségről, éppen használati tárgyaink vonatkozásában, így ír: „3.1431 – A kijelentésjelek lényege rögtön világossá válik, ha írásjelek helyett térbeli tárgyakkól (úgy mint asztalokból, székekből, könyvekből) összetettnek gondoljuk. A kijelentés értelmét akkor e dolgok egymáshoz viszonyított térbeli helyzete fejezi ki.” (Wittgenstein, 2004, p.23.) A valóságban megtalálható megannyi szimbólum végtelen számú rendezettségi viszony kialakítására képes. Az „én” szinte elvész a jelek beleláthatatlan terében, amelyre egyúttal otthonaként tekint. Ez az ellentmondásosnak tűnő kettőség az emberi lét értelmező és alkotó létformájával áll párhuzamban. Az ezek közötti boldogulás, meglátásom szerint nem csak az „én” helyét adja meg a valóságban, hanem annak értelmét is. A jelek helyes közlése, megfelelő átadása, illetve értelmezése nagymértékben befolyásolja élethelyzetünk alakulását. Ezért nem mindegy, hogyan hozzuk létre, tervezzük meg, vázoljuk fel, rendeljük el vagy éppen különböztetjük meg jelek által az egyes dolgokat.

A fenti igék felsorolása hasonlóságot rejt Klaus Krippendorff (2006) gondolatmenetével, amelyben a design mint latin eredetű szó etimológiájából vezeti le megfontolásait.² A *de+signare* alak szerinte többek között valaminek a létrehozását, megtervezését, felvázolását, elrendelését vagy megkülönböztetését jelentheti jelek által. A design szó tehát több oldalról közelít az alkotási folyamathoz, hiszen nem kizárólag csak létrehozásról eshet szó. Ugyanolyan fontos a megalkotott dolog további sorsának kigondolása, a dolog életének nyomon követése vagy éppen rendeltetésének további funkciókkal való bővítése. Úgy tűnik soha véget nem érő folyamatról van szó. Az ember által létrehozott dolog együtt él és működik az „Én”-nel, formálja a valósághoz fűződő viszonyát. Környezetünk formálása egyben az „Én”

² Vö.: Szentpéteri Márton (2013). A tervezett tárgyak életrajza. *Helikon*, 59(1), 91-120.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

formálása is. Ebben a kölcsönös helyzetben tárgyainkra nem kizárólag, mint használati eszközökre tekinthetünk, sokkal inkább társaink életünkben. Segítségükkel információkat közlünk magunkról, szokásainkról, értékrendünkről, azaz összességében a valósághoz fűződő viszonyunkról.

A tervező és a tervezett

Az „Én” kibontakozásának lehetőségei Wittgenstein életében is számtalan formában megmutatkozott. Édesanyja minden lehetőséget megragadott, hogy nyolc gyermeke taníttatását, illetve zenei nevelését megalapozza. Édesapja pedig az üzlet, a vagyon és a hatalom eszközeivel segítette a gyermekek nevelését. A testvérek közül némelyekre tragikus sors, másokra mozgalmas művészetet várt, de Ludwig, mint utolsó gyermek egészen más volt. Ő a saját maga által teremtett világok között bolyongott, gépészmérnök, aeronautikai tervező, matematikus, kertész vagy éppen szobrász szerepet öltött magára. A filozófiai munkásság mindezek mellett örökös életformája Wittgensteinnek. A gondolkodás, mint létforma egyúttal a biztos környezet is, maga az otthon.

Az otthont ezúttal építészként hozta létre nővére, Margaret Stonborough-Wittgenstein számára. A tervezést Paul Engelmann-nal közösen kezdte el, de később minden egyes munkafolyamatot ő maga irányított, ellenőrzött. A társtervező Adolf Loos tanítványa volt, aki hozta a mesterre jellemző építészeti fogásokat. Wittgenstein azonban szakít a szecesszió stílusjegyeivel, sokkal inkább az újító formavilág elemeinek egyedi nyelvezetét alkalmazza. A Stonborough-Wittgenstein-ház Bécs belvárosának egyik legszebb utcáján, a Kundmannngasse-n épült fel 1925 és 1928 között. Az építető személyéből adódóan olyan épület valósult meg, amely modern, tiszta formáival képes a századelő gazdag szellemi és tárgyi értékeit magába fogadni. Ez különösen fontos tényező, ha Wittgenstein filozófiai munkásságában el szeretnénk mérülni. Számára a konzervativizmus olyan életszemlélet, amely biztos alapot ad újító gondolatainak. Saját szavaival így ír erről: *„De én most nem egy régi stílus kipofozására gondolok. Az ember ne szedje elő a régi formákat, hogy aztán az új ízlésnek megfelelően átalakítsa. Nem, hanem beszéljük, talán*

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

tudattalanul is akar, tényleg a régi nyelvet, de olyan módon, hogy az újabb világnak legyen a része, ha nem szükségképpen az ízlésnek is egyben.” (Kerékgyártó, 2012)

A ház alapja tehát eleve adott, ezt a tartalmat kell kiegészíteni a kor, a kultúra, az ízlés hatásaival. Olyan perspektívát kell így megalkotnunk, amelyben az egész van jelen, nem pedig a részek közötti összefüggések. A platóni filozófiában megjelenő rész-egész probléma³ a 20. század gondolkodóinak, művészeinek munkásságát is alapvetően meghatározta. Wittgenstein építészete hű marad az egészhez, nem kíván a részletekben más és más szemléletet megmutatni. Ezzel szemben még a stílusához legközelebb álló kortársak is, Adolf Loos, Walter Gropius, Forbát Alfréd, a részek ellentéteinek hangsúlyozásával alkották meg épületeik mondanivalóját. Ez a ház azonban nem hirdeti részeinek funkcióját, vagy kecsességét, hiszen minden az egész szolgálatában áll. Ezt tanúsítják az a Henry Wadsworth Longfellow Builders című versének sorai is, amelyet munkássága mottójaként említ meg Wittgenstein. (Wittgenstein, 1995)

„In the elder days of Art,
Builders wrought with greatest care
Each minute and unseen part;
For the Gods see everywhere.”

A valóság modellje

Az egész, mint követendő tekintély a létrehozás által jut kifejezésre. A részek önmagukban hordozzák az egészet. Az alkotás lehetőséget ad az egész, azaz a lényeg kifejezésére. Minden összetevő különböző módon tárja elénk ugyanazt „a mondanivalót”. Filozófiája és építészete nem mond ki semmi feleslegeset. Olyan kommunikáció eszközeivel él, amely hol az anyagokban, hol a

³ Vö.: Platón: Parmenidész, 130e -131e (ford.: Kövendi Dénes), in.: *Platón összes művei I-II-III.*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1984.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

térszervezésben, hol a kivitelezés pontosságában figyelhető meg. Kizárólag a részek külön-külön történő megértésével, illetve azok egymáshoz viszonyított rendjében adhatnak teljes és kielégítő tudást a lényegről. Wittgenstein ennek megértésére a kőckötél struktúráját adja például, amelyben szintén nem található a kötél egész hosszában végighúzódó egyetlen fő szál. A kőckötél esszenciája maga az egész, amelyet a rész-szálak egymásba kapaszkodó sokasága eredményez. Szoros rokonságot mutat ez a gondolat a Boltzmann féle sokdimenziós tér fogalmával is, amelyet Wittgenstein alapvetőnek tekint. Ez a felfogás „... a fizikai rendszereknek, illetve azok elemeinek egyfajta sokdimenziós teret feleltetett meg, ahol is e tér minden egyes pontja az adott fizikai rendszer valamely állapotának – térbeli elhelyezkedésének, hőmérsékletének, nyomásának stb. – képeként fogható föl.” (Nyíri, 1983, p.12.) A modellt mégis általánosítja, ezáltal létrehozza a logikai tér fogalmát, amely hatást gyakorol térszervezési és építészeti módszereinek alakítására is. A logikai teret felépítő elemek a tények, amelyek az összefüggések fennállására vagy fenn nem állására utalnak. Előbbi esetben pozitív, míg utóbbi esetben negatív tényekről ír Wittgenstein. Az ember képet tud alkotni a tényekről, így a kép tény is és egyben a valóság modellje. Tehát a tervezési folyamatainkban, amikor képekben gondolkodunk, a valóság modelljeit hozzuk létre. A kép azonban nem magát a dolgot mutatja, kizárólag annak helyzetét a logikai térben, vagyis összefüggéseinek fennállását vagy fenn nem állását. Értelmezésem szerint a kép alkotta valóság modellje, nem azonos a valósággal.

Az épület tervezése során Wittgenstein sokszor találkozott ezzel a problémával, hiszen a megtervezett elemek elkészülésük után mégsem azt a hatást, látványt nyújtották, amit ő elképzelt. Például a ház ablakait, illetve az azokhoz tartozó kilincseket többször is újra legyártatta, mivel egyszer az ablakkilincs volt túl nagy az ablakkerethez, máskor az ablakkeret bizonyult kisebbnek a tér arányaihoz képest. A kép és valóság közötti eltérések mellett, egy másik problémát is megfogalmaz a *Logikai-filozófiai értekezés* című művében. 5.631 – A gondolkodó – megjelenítő – szubjektum nem létezik. ... 5.632 – A szubjektum nem tartozik a világhoz, hanem ő a világ

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

határa.(Wittgenstein, 2004, p. 82.) A tézisek nyomán, úgy gondolom, hogy az „Én” a valóság és a világ határán helyezkedik el. Wittgenstein értelmezésében az „Én” sem nem a valóság része sem nem a világé. Olyan metafizikai szubjektum, amely a kettő közötti határt képes megvalósítani, ami nem más, mint saját maga. Wittgenstein szavaival: „Az Én azáltal lép be a filozófiába, hogy „a világ az én világom”. A filozófiai Én nem az ember, nem az emberi test vagy az emberi lélek, amellyel a pszichológia foglalkozik, hanem a metafizikai szubjektum; határa, nem pedig része a világnak.” (Wittgenstein, 2004, p.83.) Az alkotási folyamatokban ez a magát kereső és feltáró szubjektum bontakozik ki. Az „Én” számára elgondolható a kép és általa válik a *tény* megérthetővé. Jelen esetben az épület is megmutatkozik, kommunikál a benne rejlő lényegről. Minden ember számára másként mutatkozik meg, minden egyes személynek különböző információkat közöl. Ebben a kontextusban, a lejegyzett filozófiai gondolatok is új ismereteket adnak át a filozófiai gyakorlat mechanizmusáról, illetve maga az épület is szól a tervezői szemlélet szerkezetéről.

Rend

Wittgenstein alkotói folyamatiból vett fenti példa is jól szemlélteti mennyire jelentős szerepe van az „Én” megmutatkozási lehetőségeinek a valóságban. Azonban nem csak ez a kivehető üzenet, hiszen éppen olyan nagy hangsúlyt kap az „Én” megértő funkciója is. A megértés által megkülönböztetett szerepet kap, illetve ez az alapfeltétele az alkotáshoz szükséges készségnek is. Ez a képesség lehetőséget ad az „Én” számára, a rend megalkotására. Az emberi tevékenységek túlnyomó része, abban az esetben jellemezhető elvégzettnek, amennyiben egyfajta rend kialakítása teljesült be. A rend megteremtésével válik az alkotás értelmezhetővé. Az értelem jelenléte számomra nem egyenlő valaminek a megmagyarázásával, sőt meglátásom szerint a rend felfedezése olyan aktus, amelyben a „nem megmagyarázható”, a „nem leírható” érzem meg, illetve értem meg. Ezért gondolom úgy, hogy bármilyen alkotói tevékenység, az ember számára rejtett világról beszűrődő képeket ragadja meg.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

Ennek hiánya, vagyis a rend hiánya: a káosz, idegen az ember személyétől. Azt azonban nehéz lenne megmondani, hogy az „Én” a káosz ellen küzd vagy a rendért tesz többet élethelyzeteiben. Viktor Papanek, a híres design teoretikus, az általa megadott design definícióval utóbbi mellett érvel.

„ Minden ember designer. Minden, amit teszünk, szinte minden időben, design, hiszen a design alapvető minden emberi cselekedetben. A tervezési folyamat ugyanis bárminő vágyott és előrelátható cél érdekében fellépő cselekvés megtervezését és ennek egy adott struktúra szerinti elrendezését jelenti. Minden olyan törekvés, ami arra irányul, hogy a designt pusztán önmagáért való dologgá tegyünk, szemben áll azzal a ténnyel, hogy a design életünk elsődlegesen meghatározó eredője. {...} A design tudatos és ösztönös törekvés az értelemtelni rend megteremtésére.,,(Papanek, 1995, p.7.)

Meglátásom szerint a gondolat helyes, amennyiben elfogadjuk, hogy a design eredeti rendeltetésének megfelelően minőségbeli többletet határoz meg. Tehát egy virág elültetése épp úgy lehet a design által értékelhető, mint egy autómodell megtervezése. Azonban, ha a hétköznapi tevékenységeink, minden szintjére és minden formájára vonatkozik a meghatározás, úgy pont a design lényegi része vész el, a rend.

Az etika és az esztétika kapcsolata Wittgenstein-nél

Az általunk megalkotott, kiválasztott és használt tárgyak hétköznapiságuk, megszokottságuk vagy éppen kizárólag a használhatóságuk mellett is tartalmaznak egy olyan tulajdonságot, amiért különlegessé, egyedivé válnak. Ez nem más, mint mi magunk, vagyis az „Én”. Elgondolásom szerint, így saját magunk válunk a rend fogalmává. Csíkszentmihályi Mihály több tanulmányában és kötetében foglalkozik a tárgyak pszichikumra gyakorolt hatásával. Meglátása szerint maguk a tárgyak teremtenek rendet formálódó énkünkben (*szelf*).

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

Az anyagi tárgyak, amiket használunk nem egyszerűen tárgyak, amelyeket kedvünk szerint felkapunk és félreteszünk; olyan tapasztalati keretet jelentenek, amely rendet teremt különben formátlan szelfünkben. (Csíkszentmihályi és Halton, 2011, p. 42.)

Az általunk megteremtett környezet tehát lenyomata az általunk képviselt fogalmi rendnek. Az emberi cselekedetekhez köthető mindennemű megnyilvánulási forma egy-egy ilyen alkotó eleme a rendnek. A gondolati térből létrejövő jelek, amelyet életünk filozófiájának elbeszélése végett „irunk le”. A formátlan személyünkben való rendteremtés eszközei nem kizárólag a megkonstruált tárgyakhoz, illetve környezethez köthetőek. A rend jelenthet egy másokat támogató gondolatot, egy hasznos ismeret átadását vagy éppen egy helyes etikai cselekedet is.

Az esztétika, etika és logika összekapcsolása, illetve összefonódása nem új gondolat. Platón *Phaidrosz* című művétől kezdve a kant-i kritikákon át a 19. századi meghatározásokig találhatunk rá példát. (Tatarkiewicz, 2000) Wittgenstein (1989) a *Tractatus*-ban szintén beszél az esztétika és etika úgynevezett transzcendentális egységéről. Az *Előadások az etikáról* című tanulmányában pedig így fogalmaz: „Én az „etika” terminust kissé tágabb értelemben fogom használni, olyan értelemben, amely valójában magába foglalja azt is, ami véleményem szerint a leglényegesebb része annak, amit esztétikának szokás nevezni.” (Wittgenstein, 1989, p. 7.) Nézeteim szerint a design a fenti tudományterületek egyikével sem azonos, sokkal inkább olyan önálló terület, amely segítheti az elmélet, gyakorlat és létrehozás közötti párbeszédet. Segítséget adhat az ember etikai fejlődéséhez, amely egyben képes megteremtteni az „Én” és a valóság közötti kapcsolat tisztább átláthatóságát. Úgy is fogalmazhatnák, hogy a jelek minél pontosabb megalkotását vagy értelmezését. Wittgenstein az etikáról szóló előadásában ennek legnagyobb korlátjaként magát a nyelvet jelöli meg.⁴ A nyelv valóban a

⁴ „...világosan látom, hogy nemcsak, hogy nem tudok olyan leírást kitalálni, ami illenék arra, amit abszolút értéken értek, de minden jelentéssel bíró leírást is, amit csak javasolni

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

jelek bizonyos rendszere, illetve első látásra azt gondolhatjuk, hogy a jelek összességének döntő hányada. Azonban, ha a világ összes alkotóelemére úgy tekintünk, mint egy-egy jelre, abban az esetben az elgondolt fölény lényegesen lecsökken. Nem kizárólag a nyelv által kommunikálunk, beszél a mimikánk, kézmozdulataink, illetve információt közölnek használati tárgyaink vagy öltözetünk egyes darabjai is.

Tézisem szerint tehát a lényeg kimondhatatlanságának problémáját is ez oldhatja fel. Ennek megértéséhez látnunk kell mennyiben az értelmetlenség és a kimondhatatlanság közötti kapcsolatot, amelyről Wittgenstein így ír első művének utolsó soraiban: „6.54 - Az én kijelentéseim azáltal nyújtanak magyarázatot, hogy aki megért engem, végül felismeri, hogy értelmetlenek, ha már –fellépvn rájuk – túllépett rajtuk. (Ügyszólván el kell hajítania a létrát, miután felmászott rá.) Meg kell haladnia ezeket a tételeket, akkor látja helyesen a világot. 7 – Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell.” (Wittgenstein, 2004, p.103.) A lényeg értelem nélkülsége bennem jön létre azért, mert beszélek róla. A lényeg értelmét pedig pont akkor ragadhatom meg, ha nem beszélek róla. Filozófiájából kiindulva az etika és az esztétika nyelvi szinten nem létezik, véleményem szerint kizárólag tetteink által kel életre. Körülményeinket így legtöbb esetben tevékenységeink folytán hozzuk létre, ez az ember életformája, így kommunikál a világgal, azaz a tényekkel. Késői korszakában Wittgenstein a szabály fogalmát azonosította a ténnyel, amely nem más dolog, aminek nem kérdőjelezem meg az alapját. Az ő rendszerében a szabály megismerésén, elsajátításán van a hangsúly. Olyan megismerési

lehet, eleve elutasítanék, éppen azért, mert van jelentése. Azaz látom már, hogy ezek az értelmetlen kifejezések nem azért értelmetlenek, mert még nem találtam meg a helyes kifejezéseket, hanem mert az értelmetlenségük alkotja voltaképpeni lényegüket. Mert arra akartam csak használni őket, hogy túljussak a világon, azaz túl a jelentéseket közvetítő nyelven. Arra hajtott valami, hogy nekirohanjak a nyelv korlátainak, és azt hiszem, mindenki erre törekszik, aki csak megpróbált valaha is írni vagy beszélni az etikáról vagy a vallásról.” Vö.: Wittgenstein, Ludwig (1989): Előadások az etikáról.(Babarczy Eszter fordítása) *Nappali Ház*, 1. 7-11.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

folyamat ez, amelynek során a valóság szabta kereteket ismerhetem fel magamban. Önismereti tapasztalat, amely a valóság és a világ közötti határ jellemzőit tárja fel. A szabályok elsajátításával saját lehetőségeimet ismerhetem meg, amely elvezet az egyén szabadságához is. Alkotásaink létrehozásával tehát megteremtjük egyénünk szabadságát is, ami azonosságot mutathat az általam használt rend fogalmával.

A nyelv mint játék

A fenti folyamat megfeleltethető egyfajta játéknak. Nevelésünk során elsajátítjuk a játékszabályokat, amelyeket később egyéniségünkhöz igazítunk, ki bátrabban, ki szerényebben. Wittgenstein késői művében, a Filozófiai vizsgálódásokban a nyelv rendszereinek megértésére is a játék terminust használja. Nyelvjátékokról, illetve azok különböző típusairól szól, amely egyetlen tulajdonsága miatt releváns jelen dolgozat területén. „A nyelv – cselekvés, s így a filozófus beszéde is csak az e nyelvben és nyelvvel való cselekvés lehet.” (Neumer, 1991, p. 14.) A nyelvjátékok típusainak meghatározása a különböző cselekvési típusok felsorolása, amelyek esetében más-más szabályok alkalmazandók. Cselekedeteink és a hozzá köthető szabályok minél jobb megismerése által, egyre több lehetőséget teremtünk magunknak a világban, illetve funkcióink is kibővülnek. A szabályok megismerése képessé tesz az együttműködésre és a felelősségvállalásra is. Wittgenstein kiváló példával írja le ezt a folyamatot:

„Legyen a nyelvnek az a feladata, hogy A építő megértesse magát B segédvel. A építményt emel építőkövekből; ehhez kockák, oszlopok, lapok és gerendák állnak rendelkezésére. B-nek adogatnia kell az építőköveket A-nak, és pedig abban a sorrendben, ahogy annak szüksége van rájuk. E célra egy olyan nyelvet használnak, amely a »kocka«, »oszlop«, »lap«, »gerenda« szavakból áll. A kiáltja a szavakat; - B odaviszi azt a követ, amelyről megtanulta, hogy erre a felszólításra odavigye.” (Wittgenstein, 1998, p. 18.)

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

Elgondolásom szerint a szituációt akár egy épület és tervezője, illetve tervező és az épülettel kapcsolatba kerülő személy között is leírható. A tervezőnek szintén egy pontos nyelv által kell az „épülethez szólnia”, hogy az beteljesítse a kitalált funkciót és közölje a tervező által képviselt szellemi tartalmat. Ez egy sajátos nyelvi rendszer, amely az építészek körében mindennapos, élő tevékenység. A feladat az, hogy az épületben lakók, az azt használók is részesei legyenek ennek a kommunikációnak. Az épület ily módon akár eszköz is lehet, a nyelv egyfajta formája az építész és az épület használó között. Sokféle szabály szerint végbe mehet ez a kommunikáció, illetve lehetséges az is, hogy egy-egy nyelvi elem több épületen is felfedezhető. Wittgenstein építészetét sok esetben egyedülállónak gondolják, azonban vannak elemek, amelyek megfeleltethetőek a kor neves építészei által szintén használt jeleknek. Gondoljunk csak Mies van der Rohe építészeti szükségviszágára, Forbát Alfréd szigorú és pontos arányérzékére vagy kortárs alkotónk Peter Zumthor-ra, az építészet érzéki dimenziójának hangsúlyozójaként. (Ferkai, 2012) Tágabb értelemben véve itt is megállapítható a családi hasonlóságok megléte, ami Wittgenstein késői korszakának alaptézise. A különböző dolgok egymáshoz viszonyított rendjének jellemzése ez, egyik sem egyezik meg teljesen a másikkal, kizárólag más-más ismertetőjegyük hasonlít, ahogy például apa és fia vagy anya és fia esetén.⁵ Ezért egy nyelv köré épülő közösség, minden esetben rendelkezik külön kulturális jellemzőkkel, amelyek helyet adnak a szabályok más-más formáinak megismerésére is.

Ezért sem lehet véletlen, hogy Wittgenstein az esztétikai ítélet kifejezéseit az egyén élet körülményeivel hozta párhuzamba: „... Ha tisztába akarsz jönni az esztétikai szavakkal, életmódokat kell leírnod.” (Nyíri, 1983, p. 89.) Úgy

⁵ „Ezeket a hasonlóságokat nem tudom jobb szóval jellemezni, mint hogy „családi hasonlóság”-ok; mert így fedik át és keresztezik egymást azok a különböző hasonlóságok, amelyek egy család tagjai között állnak fenn: termet, arcvonások, a szem színe, a járás, a temperamentum stb., stb.” (Wittgenstein, 1998, p. 58)

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos 3*, 183-197.

vélem, ezt a párhuzamot az etikai kifejezések esetében is felállíthatjuk. Az etikai kijelentések értelmezése sem lehetséges az adott kor kultúrájának ismerete nélkül. Ebben a bekezdésben tárgyalt nyelvjátékok a tanulási folyamat részeit képezik, mint egyfajta szocializációs folyamat. „Egy nyelvet elképzelni annyit tesz, mint egy életmódot elképzelni.” (Wittgenstein, 1998, p. 26.) Az etikáról szóló előadásaink elképzelése egyben elképzelése annak a típusú életmódnak is. Ugyanilyen logikával egy épület elképzelése, egyben annak elgondolása miképpen élhetek „Én” az épületben. És kiszélesítve: az élet elképzelése, egyben annak elgondolása, miképpen élhet „Én” a világban. Hangsúlyos kifejezés az alany, hiszen minden egyén más-más formában képzelel el „az életmódot”.

Hivatkozások

- Csíkszentmihályi M. és Halton, E. (2011). *Tárgyaink tükrében*. Budapest: Libri Kiadó.
- Ferkai A. (2012). *Az építészet grammatikája*. Kézirat, Ludwig Wittgenstein és az építészet szimpózium. Budapest: Osztrák Kulturális Fórum.
- Kerékgyártó B. (2012). *Ludwig Wittgenstein, Loos és Paul Engelmann: szellemi és építészeti kapcsolatok*. Kézirat, Ludwig Wittgenstein és az építészet szimpózium. Budapest: Osztrák Kulturális Fórum.
- Krippendorf, K. (2006). *The Semantic Turn. A New Foundation for Design*. Boca Raton, Fl., CRC Press-Taylor & Francis.
- Neumer K. (1991). *Határutak*. Budapest: MTA Filozófiai Intézet.
- Nyíri K. (1983). *Ludwig Wittgenstein*. Budapest: Kossuth Könyvkiadó.
- Papanek, V. (1995). *The green imperative. Ethology and Ethics in Design and Architecture*. London: Thames and Hudson.
- Szentpéteri M. (2013). A tervezett tárgyak életrajza. *Helikon*, 59(1), 92-120.
- Tatarkiewicz, W. (2000). *Az esztétika alapfogalmai*. Budapest: Kossuth Kiadó.

Berta-Szénási P. (2014). Épület és filozófiája: A Stonborough-Wittgenstein ház. *Topos* 3, 183-197.

Tilman A. J. (2012). *Wittgenstein filozófiai és építészeti perspektívái*. Kézirat, Ludwig Wittgenstein és az építészet szimpózium. Budapest: Osztrák Kulturális Fórum.

Wittgenstein, Ludwig (1989). Előadások az etikáról.(Babarczy Eszter fordítása) *Nappali Ház*, 1 (1), 1989. 7-11.

Wittgenstein, L. (1995). *Észrevételek*. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Wittgenstein, L. (1998). *Filozófiai vizsgálódások*. Budapest: Atlantisz Kiadó.

Wittgenstein, L. (1989). *Logikai-Filozófiai értekezés*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Wittgenstein, L. (2004). *Logikai-filozófiai értekezés*. Budapest: Atlantisz kiadó.